

Денисевич О. В. Професійна картина світу українських та польських студентів: порівняльний аспект // Сборник научных докладов: Наука сегодня: теория, методология, практика. – Часть 5. – Вроцлав – 2013. – с. 71– 75.

ПРОФЕСІЙНА КАРТИНА СВІТУ УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ СТУДЕНТІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті представлено порівняльний аналіз результатів вільного асоціативного експерименту, проведеного з метою досліджень професійності у мовній картині світу українських та польських студентів.

Ключові слова: вільний асоціативний експеримент, асоціативне поле, мовна картина світу, реакція.

W artykule przedstawiono analize porównawczą wyników swobodnego asocjacyjnego eksperymentu, w celu badania profesjonalizmu w językowym obrazie świata studentów ukraińskich i polskich.

Słowa kluczowe: swobodny asocjacyjny eksperyment, pole asocjacyjne, językowy obraz świata, reakcja.

Для лінгвістичних досліджень останніх десятиліть характерно звернення до живої мови, яка реально функціонує у колективах носіїв. Останні десятиліття спостерігається зацікавленість психолінгвістами до проблеми вивчення національно-культурної специфіки мовної свідомості індивідуума та цілого етносу. Психолінгвістичні розвідки дають можливість простежити за допомогою мовних засобів відображення навколишнього світу у свідомості людини. Рівень усвідомлення тих чи інших понять виявляється за результатами асоціативних експериментів.

У нашому дослідженні представлено сферу професійності, оскільки майбутнє суспільства напряму пов'язане з підготовкою фахівців, які протягом найближчих десяти років працюватимуть у ньому. Тому ця сфера дослідження є актуальною. Останнім часом навіть виділяється поняття *професійної картини світу*, формування якої є однією з цілей здобуття спеціальності. Здобуття професії може розглядатися як процес формування інваріантного образу світу, соціально та когнітивно відповідного реаліям цього світу і такого, що здатен служити основою для ефективної діяльності людини у світі. "Так чи інакше, наше знання про світ нероздільне з нашою діяльністю та діалогом у світі [4, с. 273]. Ефективним методом вивчення цієї проблеми є вільний асоціативний експеримент. Відтворення окремих фрагментів мовної картини світу за допомогою цього методу дає змогу отримати важливий результат для подальшого аналізу та систематизації. За словами

польського лінгвіста Є. Бартмінського, поняття мовної картини світу дозволяє через аналіз мовних даних доходити до способів сприйняття і концептуалізації світу людиною та пізнавати ментальність мовців [7, с. 15].

Метою цієї статті є порівняльний аналіз будови фрагментів професійної мовної картини світу українських та польських студентів.

Асоціативний експеримент є одним з найбільш розповсюджених методів психолінгвістики, що використовується для оцінки особливостей сприйняття людиною явищ навколишньої дійсності і виявленням її мовної свідомості. Цей метод дає багатий матеріал для міжкультурних досліджень, дозволяє виявити як "загальнолюдські" характеристики вільних асоціацій, а так і специфіку зв'язків між словами в умовах різних культур. У таких дослідженнях важлива не новизна відкриття, а сам факт відповідності результатів асоціативного експерименту загальновідомим культурним традиціям того чи іншого народу [5, с. 25].

Вперше асоціативний експеримент на практиці використав англійський психолог Ф. Гальтон. Асоціації, отримані в ході експерименту він поділив на три групи: 1) слова, що викликають сенсорні уявлення; 2) слова, що виражають емоції та асоціативні переживання; 3) абстрактні слова або вербальні відповіді. Метод, розроблений Ф. Гальтоном для вивчення асоціацій, мав більше значення, ніж отримані ним результати. Можна сказати, що асоціативний експеримент Ф. Гальтона став першим науковим досвідом у межах вивчення асоціацій [2].

Проведення вільного асоціативного експерименту дозволяє вивчати асоціативні норми та асоціативні поля. Асоціативним полем називають сукупність асоціатів (реакцій) на слово-стимул. Кожне асоціативне поле має ядро (найбільш частотні реакції) та периферію (одиночні реакції). Розрізняють індивідуальне асоціативне поле та колективне. Колективне асоціативне поле, виявлене під час проведення експерименту, як правило називають асоціативною нормою [2].

Асоціативний експеримент має достатньо широкий спектр застосування від філософії, психології, психодіагностики до лінгвістики. Підвищується популярність методу вільних асоціацій в галузі досліджень предметного значення у гуманітарних дисциплінах: соціології, культурології, політології та маркетингу. Прикладний характер застосування вільного асоціативного експерименту виявляється у вирішенні проблем удосконалення методологій вивчення іноземних мов, створення асоціативних словників та подолання комунікативних бар'єрів у спілкуванні з носіями різних культур.

Асоціативний експеримент застосовуються багатьма сучасними лінгвістами (Ю. М. Караулов, О. О. Залевська, І. Г. Овчиннікова, О. І. Горошко, Т. М. Рогожнікова,

Д. І. Терехова, Т. Є. Недашківська та ін.). На сучасному етапі ведуться розробки автоматизованої системи наукових досліджень асоціативних експериментів. У рамках цих досліджень передбачається, що асоціативних експеримент можна розглядати як спосіб "озовнішнення" мовної свідомості [6, с. 144].

На часі стають все більше популярними дослідження лексичної семантики. Таким чином, врахується специфіка категоризації навколишнього світу в індивідуальній свідомості; виявляються особливості взаємодії мовних та енциклопедичних знань та їх відображення у свідомості мовця крізь призму системи норм і оцінок, виробленої в соціумі, національно-культурної специфіки вербальних асоціацій [5, с. 22].

Однією з найскладніших і малодосліджених проблем проведення асоціативного експерименту є формування стимульного списку. Які слова мають його складати? Слід обирати їх за семантикою, граматичними ознаками, частотністю вживання чи за іншими параметрами?

Під час підготовчої роботи нами відбиралися слова, що найбільш актуальні для сучасного розуміння поняття професійності, якими оперує людина протягом своєї фахової діяльності на певному етапі соціального розвитку. Список стимулів було отримано шляхом аналізу термінів та професійних понять галузі освіти, відбору найбільш актуальних слів, що відображають професійну мовну картину світу.

Попереднє опитування студентів з метою виявлення найважливіших професійних понять дозволило виділити 70 слів: *обов'язок, розвиток, викладач, перспектива, актуальність, кар'єра, професіонал, предмет, робота, урок, освіта, інтерес, сім'я, майстерність, розклад, самокритика, школа, гроші, практика, книга, успіх, самовдосконалення, учень, університет, я, талант, вчитись, підготовка, наука, лідер, розум, рівень, організація, відмінник, диплом, діяльність, людина, іспит, життя, колектив, культура, репутація, навчання, мета, література, мрія, світогляд, відпустка, кваліфікація, комп'ютер, мова, душа, мислення, досвід, інформація, досягнення, виховання, зарплата, цінності, наукова робота, настрій, знання, Україна, результат, іноземна мова, стимул, працевлаштування, характер, читання, учити*, що склали список слів-стимулів [3, с. 41].

У вільному асоціативному експерименті взяли участь 277 інформантів, з них 218 студентів різних спеціальностей та викладачів Житомирського державного університету імені Івана Франка та 59 польських студентів, носіїв української мови, які навчаються у вищих навчальних закладах Польщі (університети Варшави, Кракова, Любліна, Гданська, Вроцлава, Торуня, Познаня, Гнезна, Жешува та Лодзя).

Як вважає Н. П. Бутенко [1: 5-6], студентська аудиторія дозволяє отримати максимально адекватні результати опитування, оскільки світогляд молодих людей в основному сформований, усвідомлені поняття у відносно стійкому вигляді зберігатимуться протягом найближчих 30-50 років, що дозволяє з упевненістю відтворювати фрагменти мовної картини світу.

Асоціативні експерименти відображають певну лінгвістичну реальність, яка полягає в тому, що вони дають матеріал, що містить в собі як денотативний, так і конотативний фрагменти. В словнику зафіксоване значення слова, а під час експерименту виявляється ще й емоційне ставлення до поняття опитуваним.

Під час проведення вільного асоціативного експерименту опитуваним пропонували усно перелік слів-стимулів та анкету для запису реакцій на слово-стимул. Після цього інформант повинен не замислюючись, швидко записати перше слово, що спаде йому на думку під час реагування на стимул.

Опитуваний, що бере участь в асоціативному експерименті, виконує наступні дії:

1. Від досліджуваного в умовах експерименту вимагається концентрація уваги, готовність до сприйняття стимула, бо час реакції залежить від рівня установки і від рівня готовності до реакції.

2. Сприйняття слова-стимула, але включає у себе впізнання і розуміння почутого чи побаченого слова.

Формування відповіді вимагає від досліджуваного довільної діяльності. Тільки одна складова у даному експерименті не може бути довільною – виникнення відповідного уявлення, думок (реакції у свідомості досліджуваного).

Результатом нашого експерименту виявилось 18 650 реакцій, на основі яких можемо робити висновки про рівень усвідомлення професійності студентами вищих навчальних закладів України та Польщі.

Отримані реакції, отримані шляхом експерименту, були поділені на три семантичні сфери: 1) емоційну; 2) функціональну та 3) соціально-рольову.

Асоціації, які містять у собі емоційно-оцінну характеристику, зустрічаються досить часто у двох групах опитуваних, бо картина світу, яка в першу чергу ввібрала в себе досвідно-практичні, життєві та культурні стереотипи, наскрізь пронизана емоціями.

Так, слово-стимул **викладач** викликав реакцію *цікавий* (група українських студентів, далі – ГУС) та *серйозний, компетентний* (група польських студентів, далі – ГПС). У групі польських студентів **професіонал** асоціюється як *здібний, робота – улюблена, розклад – постійний, іноземна мова – необхідна*. Ці реакції є периферійними, тобто такими, що трапляються в поодиноких випадках.

Реакції, що мають негативну оцінку, трапляються у двох групах опитуваних: **наукова робота** – *нудно, нудота*, **урок** – *нерви*, **кар'єра** – *жорстокість* (ГУС), **університет** – *катування*, **викладач** – *суворість* (з частотністю 6) (ГПС) та ін.

Часто зустрічаються реакції, у яких є вказівка на функцію або дію, що може свідчити про активну життєву позицію, готовність до професійної діяльності. Такого типу реакції у групі українських студентів зустрічаються на слова-стимули: **іноземна мова** – *знати*, **результат** – *бачити* (з частотністю 2), **мислення** – *думати* (3), **мета** – *йти вперед* (по 1), **репутація** – *заробляти* (по 1), **наука** – *вчитись* (по 1) та ін. Функціональні реакції поширені і у групі польських студентів: **самокритика** – *рости* (по 1), **досвід** – *використовувати* (по 1), **світогляд** – *розширювати* (по 1), **розум** – *здобувати* (по 1), та ін.

У асоціативних полях слів-стимулів обох груп зустрічаються із соціальною значимістю. Соціально-рольові реакції наявні в обох групах. В українських студентів на слово-стимул **розвиток** знаходимо реакцію *робота* (13), **діяльність** – *громадська* (по 1), **колектив** – *суспільство* (по 1), та ін., а у польських – **гроші** – *влада* (4), **лідер** – *політика* (по 1), **діяльність** – *студент* (по 1), та ін.

Ядерними реакціями асоціативного поля у групі польських студентів будуть ті, які зустрічаються не менше 6 разів. Наприклад, **робота** – *обов'язок* (10), **розклад** – *порядок* (6), **самовдосконалення** – *праця* (7), **мислення** – *логічне* (6), **досвід** – *робота* (8), **іноземна мова** – *англійська* (8) та ін.

У групі українських студентів ядерними стали реакції, що повторюються не менше 17 разів. Це реакції: **освіта** – *вища* (33), **диплом** – *кінець* (19), **колектив** – *дружба* (16), **мислення** – *думки* (18) та ін.

Далекі від ядерних реакцій у групі українських студентів поняття: актуальність, підготовка, наука, іспит, репутація, мрія, душа, досвід, інформація, знання, характер, учити. Для групи польських студентів – це: розвиток, самокритика, успіх, наукова робота, навчання, учити.

Концептуально важливими для групи українських студентів є стимули: перспектива (з частотністю 17), освіта (33), інтерес (36), сім'я (18), майстерність (24), самокритика (17), школа (19), практика (19), книга (24), учень (23), я (31), таланти (17), вчитись (18), рівень (23), відмінник (23), диплом (19), діяльність (34), колектив (16), мета (19), відпустка (30), мислення (18), досягнення (13), зарплата (27), Україна (23), результат (14), іноземна мова (16), працевлаштування (19), читання (20).

У групі польських студентів концептами стали: обов'язок (8), викладач (7), перспектива (7), актуальність (8), кар'єра (6), предмет (10), робота (10), освіта (7), інтерес (12), майстерність (16), розклад (6), школа (7), книга (8), самовдосконалення (7), я (9),

талант (14), вчитись (6), рівень (6), діяльність (11), колектив (6), культура (7), мета (6), відпустка (10), комп'ютер (6), мислення (6), досвід (8), досягнення (6), виховання (7), зарплата (10), цінності (7), Україна (10), результат (7), іноземна мова (8), працевлаштування (10).

Більшість концептів мають стійкі семантичні та асоціативні зв'язки, які разом складають національно-культурну специфіку і представляють фрагмент мовної картини світу українських та польських студентів.

У групі українських студентів ядерні реакції знаходимо у 28 асоціативних полях, а у групі польських студентів – у 34. У двох досліджуваних групах ядерні реакції збігаються у 15 асоціативних полях. Спільними поняттями, що утворюють професійну мовну картину світу українських та польських студентів виявилися: *перспектива, освіта, інтерес, майстерність, школа, книга, я, талант, вчитись, рівень, діяльність, колектив, мета, відпустка, мислення, досягнення, зарплата, Україна, результат, іноземна мова, працевлаштування*. Збіг ядерних асоціацій у такій кількості говорить про те, що для обох груп опитуваних ці поняття є важливими для усвідомлення своєї професійності.

Всі реакції, що входять до асоціативного поля більшою чи меншою мірою пов'язані між собою. Це дозволяє реконструювати складні ментальні утворення, які стають видимі завдяки мовним знакам, що дозволяють отримати інформацію з глибин свідомості. Порівняльний аналіз отриманих реакцій демонструє спільність та відмінність у сприйнятті українських та польських студентів.

Професійна діяльність залишає слід на світогляді людини і знаходить своє відображення в системі концептів. Результати вільного асоціативного експерименту дають змогу встановити як внутрішньомовні семантичні зв'язки та вплив професійної підготовки на особливості формування мовної картини світу картини світу.

Список використаних джерел та літератури

1. Бутенко Н. П. Словник асоціативних значень іменників в українській мові. – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті "Вища школа", 1989. – 326 с.
2. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента / РАН. Инос. языкознания. – Х.; М. : Издательская группа „РА – Каравелла”, 2001. – 316 с.
3. Денисевич О. В. Основні професійні поняття у концептуальній картині світу студента: Дипломна робота ННІ філології та журналістики ЖДУ імені Івана Франка. – Житомир, 2009. – 109 с.
4. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. М. : Смысл, 1997. – 287 с.

5. Терехова Д. І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів: (психолінгвістичний аспект): Монографія – К. : КДЛУ, 2000. – 244 с.
6. Филлипович А. Ю. АСНИ Ассоциативных экспериментов // Вопросы психолінгвістики. – №6. – 2007. – С. 143 – 153.
7. Bartminski Jerzy. Językowe podstawy obrazu świata. Wydanie drugie uzupełnione. Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej. – Lublin. – 2007. – 328 s.